

En förstudie av utländsk finansiering av
verksamhet hos statsbidragsberättigade
trossamfund

Förord

Den 28 juli 2022 fattade regeringen beslut om att Kulturdepartementet skulle ge myndigheten för stöd till trossamfund (SST) i uppdrag att genomföra en förstudie för att kartlägga förekomsten av utländsk finansiering av verksamheten hos statsbidragsberättigade trossamfund (Ku2022/01337). Enligt regeringsbeslutet skall förstudien genomföras så att den kan ge underlag för en kommande utredning om utländsk finansiering av trossamfund. Dessutom ingick i det uppdrag SST fick att analysera vilka frågor som inom ramen för myndighetens ansvarsområde bör omfattas av den kommande utredningen. Skälet till regeringsbeslutet var att man ville undersöka om utländsk finansiering av trossamfund bidrar till våldsbejakande extremism eller till att segregationen i samhället ökar. SST skall redovisa resultaten av undersökningen för Regeringskansliet (Kulturdepartementet) senast 15 januari 2023.

I slutet av augusti tog SST genom myndighetschef Isak Reichel kontakt med Centrum för Civilsamhällsforskning (CCF) vid Marie Cederschiöld högskola och frågade om någon forskare vid CCF kunde genomföra förstudien under hösten. Professor Johan von Essen och doktorand Sara Vilgeus Loy kunde åta sig att genomföra uppdraget på kort varsel. Resultaten skulle redovisas vid två seminarier som arrangerades av SST i mitten av december samma höst. Till seminarierna bjöds personer in som är verksamma inom statliga myndigheter samt företrädare för trossamfund som diskuterade förstudiens resultat samt vilka frågor som bör omfattas av den kommande utredningen. Föreliggande rapport redovisar resultaten av förstudien av utländsk finansiering av trossamfund. Avslutningsvis resonerar vi också något om de frågor som vi som genomfört förstudien menar torde vara aktuella för den kommande utredningen.

Stockholm i januari 2023

Johan von Essen

Sara Vilgeus Loy

Innehåll

1. Inledning.....	4
Uppdraget och val av metod.....	6
2. Dokumentstudien	7
Material – urval och bortfall.....	7
Materialets kvalitet	10
Datainsamling och analys.....	12
Resultat.....	13
3. Intervjustudien.....	16
Inledning.....	16
Material – urval och bortfall.....	16
Resultat.....	17
Trossamfund är transnationella	17
Trossamfunden tar emot utländsk finansiering	18
Det kan förekomma utländsk finansiering av enskilda församlingar.....	19
Trossamfunden är tveksamma till villkorad utländsk finansiering	19
Trossamfunden är positiva till icke villkorad utländsk finansiering	20
Några trossamfund bidrar med finansiering till församlingar i andra länder	20
Den organiserade religionens ställning i det samtida svenska samhället.....	21
Undersökning om utländsk finansiering skapar misstro mot och distans till den svenska staten och samhället	22
4. Diskussion och avslutande kommentarer.....	23
Litteratur.....	26
Bilaga 1	27

1. Inledning

Det faktum att förstudien om utländsk finansiering av trossamfund uttryckligen motiveras av att sådan finansiering kan bidra till våldsbejakande extremism och att segregationen i samhället ökar gör att förstudien tangerar ett konfliktfyllt samtal som förs mellan akademiker och i media om den ställning som den organiserade religionen och personer med utländsk bakgrund har i det svenska samhället. Forskare har, bl.a. inom ramen för myndighetsuppdrag, hävdad att det svenska samhället är föremål för informationspåverkan från muslimska grupper och att islamisk aktivism utgör utmaningar för det demokratiska svenska samhället (så t.ex. Carlbom 2018; Norell m. fl. 2017; Ranstorp & Ahlerup red. 2022). Med en sådan ansats kan det finnas skäl att undersöka om muslimska trossamfund tar emot utländsk finansiering eftersom de kan bidra till sådana utmaningar. Dessa rapporter och artiklar har dock kritiserats för att vara empiriskt ogrundade, politiskt tendensiösa och för att öka risken för våld mot muslimer (så t.ex. Ackefeldt m.fl. 2017; Göndör & Mattsson 2017). Även i nyhetsmedia och i sociala medier pågår en debatt som ofta har ett högt uppskruvat tonläge om muslimska grupper utgör ett hot eller om de snarare är offer för rasism och främlingsfientlighet i det svenska samhället. Att diskussioner där religiösa minoriteters behov står mot samhällets behov av säkerhet och autonomi präglas av skarpa motsättningar avspeglas också i den mediala debatten om friskolor med konfessionella huvudmän (von Essen 2019).

Religiösa minoriteter är alltså omtvistade i det svenska samhället då de av vissa misstänks för att utmana det demokratiska svenska samhället medan de samtidigt av andra anses vara offer för samma samhälle. Religiösa minoriteter, liksom organiserad religion i bredare mening, har också en motsägelsefull ställning eftersom de både uppfattas som resurser som kan användas för integration och som ger ett vitalt samhälle men att de samtidigt uppfattas utgöra risker för det svenska samhället. Denna motsägelsefullhet inskränker sig inte bara till mediala och akademiska debatter utan har också präglat den svenska statens hållning till religiösa minoriteter vilket bl.a. kommit till uttryck i statliga utredningar (Lundgren 2021).

Huruvida trossamfund i det svenska samhället får utländsk finansiering eller inte har i viss utsträckning undersökts tidigare inom ramen för den offentliga utredningen om översyn av statens stöd till trossamfund (SOU 2018:18). I utredningen fick församlingar och trossamfunden på nationell nivå ange vad de bedömde var deras tre viktigaste inkomstkällor. En procent av de stora etablerade trossamfunden svarade att stöd från utländska givare var den tredje viktigaste inkomstkällan. Av de yngre trossamfunden var det inget samfund eller någon församling som svarade att stöd från utländska givare var en av de tre viktigaste inkomstkällorna (SOU 2018:18, s. 199f). Enligt denna utredning har alltså utländsk finansiering en marginell betydelse för trossamfundens resurser.

Att trossamfund har utländsk finansiering är ett uttryck för att de överskrider nationalstatens gränser. Att stora organisationer agerar även utanför nationsgränser är inte kontroversiellt eller ovanligt. Både organisationer i civilsamhället och företag är transnationella eftersom de verkar i flera länder och ingår i internationella nätverk och organisationer. Det finns en risk att redan uttrycket ”utländsk finansiering” leder tanken fel eftersom det ger intryck av att

trossamfund utgör ett undantag eller till och med en avvikelse från den naturliga ordningen att organisationer i Sverige definieras av att vara just svenska och att de inte överstiger nationens gränser. Men vad gäller organisationer i civilsamhället, och inte minst just trossamfund, är det tvärtom så att de inte definieras av att vara svenska eller att deras verksamhet är bundna av nationsgränsen. I de nordiska länderna, vars statskyrkor definieras av nationalstaten och avgränsas av dess gränser, kan det uppfattas som främmande att trossamfund även verkar utanför nationsgränsen. Men eftersom religion och religiös bekännelse inte är bunden till en viss nation utan definieras av tro på en Gud och trohet mot religiösa urkunder och traditioner är den i en grundläggande mening inte begränsad till en viss nation. Att den religiösa bekännelse som definierar och präglar ett trossamfund inte är bunden vid en viss nation skall dock inte förväxlas med idén om det ”globala civilsamhället” (se t.ex. Kaldor 2003; Keane 2003). Religiösa organisationer måste förstås, liksom alla andra religioner, verka i enlighet med den institutionella och rättsliga ordning som gäller i det land de befinner sig i.

Termen ”utländsk” leder fel eftersom den tar sin utgångspunkt i att organisationen är nationell men får hjälp utifrån. Men frågan är vilken term som är mest lämpad för att beskriva ett trossamfund, liksom många andra organisationer i civilsamhället, inte är begränsade till ett visst land. ”Internationell” är inte en självklar term eftersom den antyder att verksamheten eller organisationen inbegriper många länder och en stor del av världen. För att markera att den religiösa bekännelse som definierar och legitimerar trossamfundet inte är bunden av en viss nation skall vi använda termen ”transnationell”. Med den termen avser vi i detta sammanhang att den religiösa bekännelse och praktik som utgör ett trossamfunds identitet inte är bunden till en viss nation. Termen antyder dock inte i hur många länder bekännelsen är aktuell eller hur stor del av jordens befolkning som omfattar den.

Vi vill alltså redan inledningsvis uppmärksamma att frågan om utländsk finansiering av trossamfund aktualiserar en konfliktfylld diskussion där de som deltar i den ofta har profilerade och cementerade uppfattningar eftersom farhågor om hot mot det svenska samhället står emot anklagelser om religionsförföljelse och rasism. Vi kommer att i någon mån återkomma till denna konfliktfyllda diskussion i slutet av rapporten. Men den är primärt en avrapportering av den förundersökning som planerades och genomfördes under september och november 2022. Eftersom den akademiska och mediala debatten är så polariserad och eftersom de olika positionerna gärna får politiska och religiösa övertoner är det viktigt för oss att redovisa uppdraget, metod, material och resultat så transparent och sakligt som möjligt. Det är förstås uppenbart och oundvikligt att de resultat som kommer ur förundersökningen kan få konsekvenser för policys och leda till politiska beslut. Men det primära syftet med denna rapport är att ge ett sakligt underlag för den kommande utredningen om utländsk finansiering av trossamfund. De överväganden som avslutar rapporten kommer dock att förhålla sig till det faktum att eftersom debatten är så polariserad kommer frågor om utländsk finansiering av trossamfund bidra till att de trossamfund som blivit undersökta riskerar att uppfatta sig utpekade vilket ytterligare kan minska tilltron till det svenska samhället.

Uppdraget och val av metod

Uppdraget för den förstudie som här avrapporteras var alltså att inför en kommande utredning ”... kartlägga förekomsten av utländsk finansiering av verksamhet hos de trossamfund som i dag är berättigade till statsbidrag” (Ku2022/01337). I det uppdrag som gavs till SST ingick också att ”... analysera vilka frågor, inom ramen för myndighetens ansvarsområde, som bör omfattas av en kommande utredning om utländsk finansiering av trossamfund” (a.a.). För denna senare del av uppdraget ansvarade SST. För att skapa ett brett underlag för en sådan analys arrangerade SST två seminarier. Ett seminarium med personer som verkar inom berörda myndigheter (SÄPO, Skatteverket, FOI, Myndigheten för psykologiskt försvar, Försvarshögskolan, MSB) och ett annat seminarium med företrädare för olika trossamfund. Vid dessa två seminarier presenterades förstudiens resultat och med dem som utgångspunkt diskuterades vilka frågor som den kommande utredningen om utländsk finansiering bör omfatta.

Eftersom det inte var möjligt att inom ramen för förstudien kringgå banksekretess var vi hänvisade till att använda öppna källor. För att ta reda på om och i vilken utsträckning trossamfund i det svenska samhället får del av utländsk finansiering kunde vi genomföra förstudien på tre olika sätt som skulle innebära olika metoder och ge tre olika typer av material. Det första alternativet var att intervjua företrädare för trossamfund, det andra alternativet var att skicka ut en enkät till trossamfunden i vilken vi frågade företrädare för församlingar och den nationella nivån om de tog emot utländsk finansiering. Det tredje alternativet var en dokumentstudie som inbegrep att studera årsredovisningar från trossamfundens församlingar.

För att genomföra förstudien valde vi dokumentstudien och intervjustudien eftersom det var möjligt att genomföra dem inom den tidsram som stod oss till buds och eftersom dessa två metoder skulle ge oss två typer av material som kunde komplettera varandra. Vidare antog vi att dokumentstudien skulle ge oss det mest tillförlitliga materialet, och eftersom vi i SST's arkiv hade tillgång till årsredovisningar och de ansökningsblanketter för organisationsbidrag som skickats in till SST, både från trossamfundens nationella nivå samt från de församlingar som ingick i dem. För att kunna ställa frågor om sådant som inte framgick av årsredovisningarna och för att låta trossamfunden komma till tals bestämde vi oss för att även genomföra en intervjustudie med företrädare för trossamfund. Däremot valde vi att inte genomföra enkätstudien eftersom vi bedömde att tiden var för kort och för att det var osäkert hur vi skulle värdera svaren.

2. Dokumentstudien

Material – urval och bortfall

När vi började arbeta med de årsredovisningar som finns arkiverade hos SST visade det sig dock att det bara finns årsredovisningar från församlingar inom de trossamfund som etablerats under senare delen av 1900-talet. I arkivet fanns alltså inte årsredovisningar från församlingar inom Svenska kyrkan och inte heller från de så kallade frikyrkorna, alltså de trossamfund som har en längre historia i det svenska samhället. De församlingar som har behövt skicka in material är alltså de nordiska lutherska statskyrkorna samt församlingar inom trossamfund som etablerats i Sverige under senare delen av 1900-talet och som inte haft en enskild ställning, utan verkat genom samverkansorgan med SST. I praktiken innebär det att vi främst hade tillgång till årsredovisningar från församlingar som etablerat sig i det svenska samhället på grund av migration. Dessutom visade det sig att kravet på att skicka in årsredovisningar upphörde 2015 och att det därför inte finns årsredovisningar i SST's arkiv efter 2012. Dessa inskränkningar gör att förstudien har uppenbara begränsningar. Vi kan alltså inte uttala oss om utländsk finansiering av trossamfund som under lång tid varit etablerade i det svenska samhället. Att förstudien främst omfattar årsredovisningar från församlingar inom trossamfund som etablerats senare, oftast på grund av migration, skall alltså inte tolkas som att endast eller främst sådana församlingar får del av utländsk finansiering. Att materialet och vår analys har denna karaktär är istället ett utfall av vilka församlingar som har varit tvungna att skicka in årsredovisningar till SST.

Vi bestämde oss för en undersökningsperiod om tio år för att ha möjlighet att se om materialet visade på fortlöpande förändringar över tid. Under denna tioårsperiod valde vi ut 2002, 2008 och 2012 som undersökningsår. År 2012 var det sista året som församlingarna skickade in årsredovisningar, alltså det senaste undersökningsåret vi hade att tillgå. Därför valde vi 2012 som vårt sista undersökningsår och 2002 som vårt första. Vi valde även ut 2008 som ett mellanår för vår undersökning. Då flera av trossamfunden har ett stort antal församlingar valde vi ut och läste årsredovisningar och ansökningsblanketter för organisationsbidrag från var tredje församling bland de trossamfund som finns representerade i SST's arkiv. I de fall ett trossamfund endast omfattade en (1) församling läste vi årsberättelse och ansökningsblankett från denna församling.

För 2002, 2008 och 2012 finns det 614 årsredovisningar i SST's arkiv och av dessa granskades 287 vilket är nästan hälften av den totala mängden årsredovisningar. Tabell 1 nedan visar hur de granskade årsredovisningarna fördelar sig mellan de tre undersökningsåren.

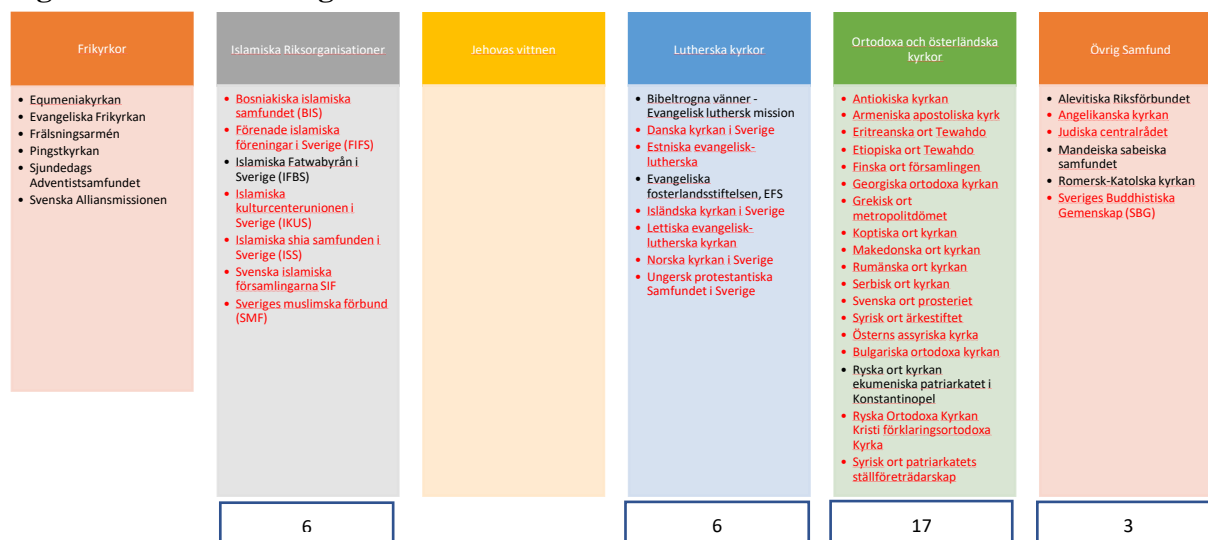
Tabell 1. Årsredovisningar 2002, 2008 och 2012. Granskade och totalt.

År	Totalt antal årsredovisningar	Granskade	I procent
2012	220	114	52%
2008	238	90	38%
2002	156	83	53%
Totalt	614	287	47%

Av tabell 1 framgår att det finns ett mindre antal årsredovisningar 2002 än under de två nästkommande undersökningsåren. Det visade sig också att förutom att antalet inskickade årsredovisningar ökade under perioden så var också kvaliteten på materialet bättre 2012. Eftersom antalet årsredovisningar hade ökat 2008 men att materialets kvalitet fortfarande var dålig, vilket innebar ett större bortfall, granskades bara 38 procent av årsredovisningarna detta år. Vi kan inte uttala oss om de granskade årsredovisningarna är representativa för alla årsredovisningar. Men det finns inget i materialet som indikerar att de avviker från eller är annorlunda än andra årsredovisningar.

Av 46 möjliga trossamfund (Svenska kyrkan undantagen) granskades årsredovisningar från 34 trossamfund. De trossamfund som vi undersökt är markerade med röd text i figur 1 nedan.

Figur 1. Årsredovisningar från 32 trossamfund

Som framgår av figur 1 är det alltså främst årsredovisningar och ansökningsblanketter från trossamfund som har etablerats i samband med migration som har granskats. Det finns skäl att påminna om att urvalet inte omfattar alla trossamfund i det svenska samhället eftersom det är församlingar från de undersökta trossamfundet som har varit tvungna att skicka in årsredovisningar och ansökningsblanketter till SST. De trossamfund som inte finns med bland

de 32 som vi har undersökt har antingen inte skickat in årsredovisningar eller också är materialet från dessa trossamfund ofullständigt.

Tabell 2 nedan visar hur de granskade årsredovisningarna fördelar sig mellan församlingarna i de olika religiösa inriktningarna. Inom parentes anger vi hur stor procentandel de församlingar vars årsredovisningar vi granskat utgör av det totala antalet församlingar i trossamfundet.

Tabell 2. Granskade årsredovisningar från församlingar per religiös inriktning

	Islamiska Riksorganisationer	Lutherska kyrkor	Ortodoxa och österländska kyrkor	Övriga trossamfund
Antal församlingar vars årsredovisningar blivit granskade	61 (28%)	8 (27%)	45 (38%)	5 (17%)
Totalt antal församlingar	218	30	119	29

Församlingar inom Islamiska riksorganisationer utgör den enskilt största gruppen församlingar vars årsredovisningar är granskade. Men eftersom Islamiska riksorganisationer inbegriper det största antalet församlingar har endast årsredovisningar från drygt en fjärdedel av församlingarna i denna grupp granskats. Årsredovisningar från nästan 40 procent av alla församlingar inom ortodoxa och österländska kyrkor har granskats och den gruppen utgör den näst största gruppen. Förutom församlingar från dessa två religiösa inriktningar har årsredovisningar från två mindre grupper granskats, nämligen Lutherska kyrkor (främst Lutherska kyrkor i de nordiska grannländerna) och övriga trossamfund (se figur 1 ovan). Som vi påmint om ovan är det alltså framför allt årsredovisningar från församlingar som etablerats genom migration som har granskats.

Eftersom antalet församlingar varierar mellan de trossamfund som ingick i förstudien samt att det inskickade materialet var av varierande kvalitet varierade också antalet granskade årsredovisningar mellan trossamfundet. Vissa församlingar hade inte skickat in årsredovisningar för de tre undersökningsåren. För att ingå i förstudien måste det alltså finnas årsredovisningar för minst ett av undersökningsåren. Det var främst årsredovisningar för 2002 och 2008 från församlingar inom Bosniakiska islamiska samfundet (BIS) och Islamiska shia samfundet i Sverige (ISS) som saknades. Tabell 3 nedan visar hur många årsredovisningar som granskades per trossamfund.

Tabell 3. Granskade årsredovisningar per trossamfund

Trossamfund	Antal församlingar	Antal granskade årsredovisningar
Antiokiska kyrkan	1	3
Armeniska apostoliska Kyrkan	1	3
Bosniakiska islamiska samfundet (BIS)	5	5
Bulgariska ortodoxa kyrkan	1	3
Danska Kyrkan	1	3
Episkopala kyrkan i Sverige	1	3

Eritreanska Ortodoxa kyrkan	1	2
Estniska Ev Lutherska	2	5
Etiopiska Ortodoxa kyrkan	2	4
Finska Ortodoxa Kyrkan	1	3
Förenade islamiska föreningar i Sverige (FIFS)	11	29
Georgiska Ortodoxa kyrkan	1	3
Grekisk ort metropolitdömet	2	6
Islamiska kulturcenterunionen i Sverige (IKUS)	6	16
Islamiska shia samfunden i Sverige (ISS)	15	20
Isländska kyrkan	1	3
Judiska församlingen	2	5
Koptiska ort Kyrkan	3	5
Lettiska Ev Lutherska Kyrkan i Sverige	1	3
Makedonska Ortodoxa Kyrka	2	6
Norska Kyrkan	1	3
Rumänska Ortodoxa kyrkan	1	3
Ryska Ortodoxa Kyrkan Kristi förklaringsortodoxa Kyrka	1	3
Serbiska Ortodoxa Kyrkan	2	6
Svenska islamiska församlingarna (SIF)	9	18
Svenska Ortodoxa Prosteriet	1	3
Sveriges Buddhistiska gemenskap	2	4
Sveriges muslimska förbund (SMF)	15	42
Syrisk Ortodox Ställföreträdarskapet	7	18
Syrisk Ortodox Ärkestiftet	18	52
Ungersk protestantiska Samfundet i Sverige	1	2
Österns Assyriska Kyrka	1	3
Totalt	119	287

Årsredovisningar från församlingar inom Förenade Islamiska Föreningar i Sverige (FIFS), Islamiska Shia Samfunden i Sverige (ISS) och Sveriges Muslimska Förbund (SMF) utgör tillsammans en dryg tredjedel av alla granskade årsredovisningar. Även årsredovisningar från församlingar inom Syriskt Ortodoxa Ärkestiftet utgör en stor grupp (15 % av alla granskade årsredovisningar). Att dessa två grupper sticker ut beror alltså inte på ett medvetet val eller att förstudien var särskilt intresserad av dessa trossamfund. Årsredovisningar från alla trossamfund som hade skickat in material till SST granskades. Förklaringen till att många församlingar i dessa trossamfund granskats är att de omfattar många församlingar. Det kan också vara så att församlingar inom dessa trossamfund har varit noga med att skicka in material till SST.

Materialets kvalitet

Efter att ha arbetat med materialet i SST's arkiv kan vi alltså konstatera att en stor del av de årsredovisningar och ansökningsblanketterna som skulle granskas antingen saknas eller har alltför dålig kvalitet för att kunna ge information. Det är förstås en viktig begränsning som måste redovisas, men att materialet har stora bister är också ett resultat i sig, och som vi kommer att återkomma till. För att visa på att kvaliteten varierar har vi delat in materialet i tre kvalitetsnivåer:

Godtagbar nivå

- Årsredovisningen är fastställd och påskriven av ordförande och kassör. Revisor har granskat räkenskaperna
- Bokslutet är stängt, dvs inskickad rapport är inte preliminär
- Både balans- och resultaträkning är inskickad

Undermålig

- Ej fastställd årsredovisning, det finns inga underskrifter
- Preliminär rapport vilket innebär att böckerna inte är stängda
- Det finns enbart resultaträkning, balansräkning saknas
- Församlingen har skickat in budget istället för årsredovisning
- Någon i församlingen har fyllt i siffror för hand som inte summerar rätt
- Årsredovisningen redovisar inte vad intäkterna består av
- Årsredovisningen redovisar inte hela aktuella perioden, alternativt fel period
- Årsredovisningen är obegriplig, siffrorna stämmer inte överens
- Balansräkningen är ej upprättad korrekt, det finns inga uppgifter om tillgångar, skulder eller eget kapital utan innefattar enbart ingående och utgående balans.

Årsredovisning saknas

- Församlingen har inte skickat underlag till SST

Ser vi till hur materialet fördelar sig mellan dessa tre kvalitetsnivåer vid undersökningsåren blir kvaliteten bättre under perioden. År 2002 skickade mindre än hälften av de utvalda församlingarna in årsredovisningar och av de årsredovisningar som skickades in höll endast omkring tio procent en godtagbar nivå. År 2008 skickade alla utvalda församlingar in årsredovisningar men mer än 60 procent av dem hade en undermålig kvalitet, endast omkring åtta procent var godtagbara. Att kvaliteten brister på det sätt vi beskriver med de kvalitetsnivåer vi angett ovan är en form av intern brist. Alltså givet det material som finns eller det material som förväntas finnas kan vi visa på brister. Men det går inte att bortse från att materialet också har något vi kan kalla för extern brist, att alla intäkter inte är upptagna i årsredovisningarna eller att intäkter som tagits upp har givits rubriker som inte speglar hur de har genererats. Det är också viktigt att peka på att ett trossamfund eller en församling kan ha fått utländsk finansiering, men inte via den nationella organisationen eller en enskild församling utan genom en stiftelse eller företag. I de fall det föreligger sådan finansiering syns den förstås inte i årsredovisningarna vilket gör att förstudien inte fångar upp den.

Givet dessa interna och externa brister har förstudien tydliga begränsningar. Det finns t.ex. kända exempel på inköp, renovering eller uppförande av byggnader som inte kan spåras i det material som granskats i dokumentstudien. Vid sidan av de resultat vi redovisar nedan visar förstudien alltså på att det material som granskats i dokumentstudien inte räcker eller är tillförlitligt nog för att ge tillräckligt god kunskap om utländsk finansiering av trossamfund i det svenska samhället. Detta resultat väcker i sin tur frågor om hur och i så fall varför statliga myndigheter skall kontrollera trossamfundens intäkter.

Datainsamling och analys

Hittills har vi resonerat om årsredovisningar, men att endast de skulle utgöra det material vi granskat är missvisande eftersom vi har granskat den inskickade årsredovisningens resultaträkning och balansräkning samt den ansökningsblankett för organisationsbidrag som församlingarna också skickat in till SST.

Församlingarna skall förstås ange alla intäkter i de årsredovisningar som de skickat in till SST, ävenså om de tagit emot bidrag eller gåvor från utlandet. Årsredovisningen är därför ett viktigt dokument för att spåra utländsk finansiering. Men det skulle visa sig att även ansökningsblanketten för organisationsbidrag var ett viktigt dokument. I ansökningsblanketten för år 2012 och 2008 fanns det inget särskilt utrymme för att ange utländsk finansiering. I ansökningsblanketten för år 2002 fanns det dock ett utrymme som var specificerat för att ange om församlingen tagit emot bidrag från utlandet samt storleken på beloppet. Det var alltså endast i undantagsfall som ansökningsblanketten visade på utländsk finansiering. Men ansökningsblanketten för organisationsbidrag under åren 2012 och 2008 visade sig ändå kunna ge information om utländsk finansiering. I den skall församlingarna ange hur stor egen finansiering församlingen har, dvs de ska exkludera intäkter som inte är egengenererade. Det betyder att intäkter från församlingens årsredovisning kan jämföras med de intäkter som är ifyllda i ansökningsblanketten. Om summan för intäkterna på ansökningsblanketten är mindre än de intäkter som redovisats i resultaträkningen och om de överskjutande intäkterna inte går att härleda, kan det potentiellt vara fråga om utländsk finansiering. Kort sagt, i de fall resultaträkningen från en församling anger större intäkter än vad som angivits i ansökningsblanketten och skillnaden inte kan förklaras på annat sätt skulle det kunna vara fråga om utländsk finansiering.

I dokumentstudien sökte vi alltså efter intäkter i årsredovisningarna som kunde härledas från bidrag och gåvor från utländska givare. Vi undersökte också om det fanns skillnader mellan de intäkter som en församling angivit i ansökningsblanketten och de intäkter den hade angivit i årsredovisningens resultatredovisning. Att vi kan visa att det fanns skillnader som inte kunde härledas i årsredovisningen innebär inte att vi kan visa att det är fråga om utländsk finansiering. Det enda denna metod visar är att det finns ett oredovisat utrymme som skulle kunna förklaras av utländsk finansiering. Men det kan förstås finnas många andra förklaringar till en sådan oredovisad intäkt.

Genom att studera årsredovisningar och ansökningsblanketter enligt dessa principer kunde vi dela in materialet i fem kategorier.

1. Ingen utlandsfinansiering

- Församlingen har skickat in årsredovisningar som inte innehåller intäktsposter som avser utländska bidrag eller gåvor.
- Församlingen har rapporterat samma summa för gåvor och kollekt i årsredovisningen som i blanketten för organisationsbidrag (gäller 2008 och 2012).
- Församlingen har rapporterat noll för utländska bidrag (gäller 2002).

2. Bekräftat utlandsfinansiering

- Församlingen har skickat in minst en årsredovisning där den angivit att den fått finansiering från utlandet.

3. Möjlig utlandsfinansiering

- Församlingen har redovisat en summa för intäkter på ansökningsblanketten som är mindre än de intäkter som den redovisat i resultaträkningen. Om intäktsposterna i resultatredovisningen inte kan härledas så skulle det kunna vara fråga om utländsk finansiering.

4. Materialet är inte möjligt att tolka

- Antingen är årsredovisningen bristfällig i den meningen att det saknas underlag, eller också har inte ansökningsblanketten för organisationsbidrags fyllts i. Det kan också vara så att blanketten har fyllts i, men intäkterna i årsredovisningen är mindre än vad man rapporterat i ansökningsblanketten.

5. Årsredovisning saknas

- Årsredovisning från församlingen är inte inskickad.

Resultat

Med dessa fem kategorier kan vi ge ett mer nyanserat resultat om utländsk finansiering av trossamfund i det svenska samhället än om vi endast hade visat på de fall då församlingar angivit att de mottagit utländsk finansiering. Tabell 4 nedan visar hur det material som församlingarna skickat in vid undersökningsåren fördelar sig mellan våra fem kategorier.

Tabell 4. Årsredovisningar i materialkategori och år

Kategori	2012	2008	2002
Ingen utlandsfinansiering	70	55	44
Bekräftad utlandsfinansiering	1	2	3
Potentiell utlandsfinansiering	17	14	2
Materialet är inte möjligt att tolka	26	19	34
Årsredovisning saknas från församlingen	5	29	36
Totalt	119	119	119

Det är alltså mycket ovanligt att dokumentstudien kan visa på bekräftad utländsk finansiering, tvärtom visar årsredovisningarna och ansökningsblanketterna i de flesta fall att församlingarna inte har tagit emot utländsk finansiering. Särskilt under 2008 och 2012 finns det ett antal årsredovisningar och ansökningsblanketter som ger utrymme för potentiell utländsk finansiering. Men analysen visar också att en relativt stor andel av materialet inte går

att tolka eller också saknas årsredovisningen för något av undersökningsåren. Vi har dock tagit med även de årsredovisningar vi uppfattar som bortfall i tabell 4 vilket gör att antalet årsredovisningar skiljer sig från tabell 1 som endast visar antal granskade årsredovisningar. Framför allt visar alltså dokumentstudien inte att utländsk finansiering är utbredd, samtidigt ger materialet utrymme för tolkning eller också är det inte av tillräckligt god kvalitet.

Dokumentstudien visar alltså att det endast är i undantagsfall som årsredovisningarna kan bekräfta utländsk finansiering men att det kan förekomma i viss utsträckning. Frågan är då hur stora belopp det är fråga om. Tabell 5 nedan anger hur mycket pengar som ryms inom de årsredovisningar som finns i kategori 1 och 2.

Tabell 5. Bekräftad och potentiell utländsk finansiering. Belopp per år.

Förklaring/Kategorier	2012	2008	2002
Bekräftad utlandsfinansiering	220 000 SEK 19% av totala intäkter (1 församling)	406 000 SEK 27% av totala intäkter (snitt 2 församlingar)	262 000 SEK 17% av totala intäkter (snitt 3 församlingar)
Potentiell utlandsfinansiering	11,2 MSEK	3,7 MSEK	1,8 MSEK
Potentiell utlandsfinansiering i medeltal per församling	661 000 SEK 35% av totala intäkter	268 000 SEK 20% av totala intäkter	890 000 SEK 63% totala intäkter

Den utländska finansiering vi kan bekräfta genom att granska årsredovisningarna och organisationsblanketterna och de motsvarar alltså inte stora belopp. Andelen av utländsk finansiering i förhållande till församlingens totala intäkter ligger mellan 17 och 27 procent. Men är de någorlunda jämnt fördelade rör det sig inte om mer än drygt 200 000 per år och församling. Ser vi till den potentiella utländska finansieringen är beloppen större eftersom det rör sig om fler församlingar. Men slår vi ut dem på de församlingar som faller inom denna kategori ser vi att med undantag av 2002 är även dessa belopp tämligen blygsamma. Det är alltså så att inte ens i denna kategori som endast anger i vilken mån intäkterna potentiellt kan komma från utländsk finansiering är församlingarna hänvisade till eller beroende av utländsk finansiering. År 2002 utgör dock de intäkter som eventuellt är utländsk finansiering i genomsnitt 63 procent av de totala intäkterna. Å andra sidan består denna kategori endast av två församlingar.

Sammanfattningsvis bekräftar årsredovisningarna att det finns församlingar som har intäkter som kommer av utländsk finansiering. Under de tre undersökningsåren gäller detta dock endast sammanlagt sex församlingar. Det är inte förvånansvärt att relativt nyetablerade församlingar med ursprung i andra delar av världen och som kan ha en stor andel medlemmar med utländsk bakgrund tar emot gåvor eller bidrag från utländska givare. Det är snarare förvånansvärt att det är så pass få församlingar som tar upp sådana intäkter i sina

årsredovisningar och att den enskilt största kategorin är den där årsredovisningarna inte visar på utländsk finansiering.

Årsredovisningarna och ansökningsblanketterna är skrivna så att de ger utrymme för slutsatsen att det finns församlingar som eventuellt tar emot utländsk finansiering, men utan att ange detta. Men materialet medger inte att vi kan göra mer än att peka på att det finns en möjlighet till utländsk finansiering. Det mest uppenbara resultatet är att en stor del av de dokument som församlingarna är ålagda att skicka in till SST är av så dålig kvalitet att de inte ger information om eventuell utländsk finansiering. Att dokumentstudien har visat att en stor del av årsredovisningarna och ansökningsblanketterna har för dålig kvalitet eller saknas helt är ett resultat som torde vara av intresse inför den kommande utredningen om utländsk finansiering av trossamfund.

3. Intervjustudien

Inledning

Årsredovisningarna ger alltså inte uttömmande information om hur trossamfunden och enskilda församlingar använder den finansiering som kommer från utländska bidragsgivare. En församling kan ju t.ex. ta emot utländsk finansiering som del av lön till anställd personal som präst eller imam. Vidare, eftersom frågan om utländsk finansiering kan tänkas associeras till de konfliktfyllda samtalen om hur religion och församlingar förhåller sig till extremism och segregation var det viktigt att låta företrädare för trossamfund komma till tals för att ge sin syn på i vilken mån de utgör en risk eller resurs för det svenska samhället. Det skulle också visa sig att det material som kom ur intervjuerna i viss mån kompletterade och fördjupade resultaten från dokumentstudien.

Material – urval och bortfall

Vi fick hjälp av personal vid SST att göra ett urval om tio trossamfund, vi fick också kontaktpersoner till dessa för att genomföra intervjustudien. Kriterierna var att urvalet skulle täcka olika typer av trossamfund och även inbegripa trossamfund som inte har behövt skicka in årsredovisningar till SST. Tio trossamfund av 46 möjliga (Svenska kyrkan undantagen) är förstas ett begränsat urval, men tidsmässigt var det inte möjligt att genomföra fler intervjuer samt bearbeta resultaten.

Intervjuerna genomfördes med företrädare för trossamfundens nationella organisationer, vilket innebär att till skillnad från dokumentstudien ingår inte församlingsnivån i intervjustudien. Följande trossamfund valdes ut:

- Stockholms katolska stift
- Pingst – Fria församlingar i Samverkan
- Equmeniakyrkan
- Islamiska shiasamfunden i Sverige (ISS)
- Sveriges muslimska förbund (SMF)
- Förenade Islamska Föreningar i Sverige (FIFS)
- Syrisk ortodoxa ärkestiftet av Sverige och övriga Skandinavien
- Serbisk ortodoxa kyrkan
- Evangeliska Frikyrkan (EFK)
- Sveriges buddhistiska gemenskap

I urvalet finns både trossamfund med många medlemmar och församlingar/lokalavdelningar och trossamfund med ett mer begränsat antal medlemmar och församlingar/lokalavdelningar. Olika konfessioner finns representerade, liksom trossamfund som verkat i det svenska samhället under lång tid och sådana som snarare är nyetablerade. Av de tio trossamfund som valdes ut genomförde vi intervjuer med personer i nio trossamfund. Trots ett antal kontaktförsök lyckades vi inte få till stånd en intervju med någon inom Evangeliska Frikyrkan, som alltså inte ingår i intervjustudien.

Två intervjupersoner var kvinnor och sju var män. Bland intervjupersonerna fanns förtroendevalda, religiösa ledare och administrativ personal. Eftersom frågan om utländsk finansiering berör konfliktfyllda ämnen vilket gjort att den akademiska och mediala debatten ofta har präglats av starka motsättningar riskerade de trossamfund som valts ut att antas vara särskilt misstänkta, vilket förstås inte är fallet. Därför beslöt vi att försäkra intervjupersonerna så långtgående anonymitet som möjligt. På så sätt hoppades vi att intervjupersonerna inte kände sig tvungna att värja sig mot misstankar genom att ge oss tillrättalagda svar. Vi namnger därför inte intervjupersonerna och när vi redovisar de resultat som intervjustudien gav kommer vi att göra det på ett övergripande sätt för att så långt som möjligt undvika att peka ut något enskilt trossamfund.

En intervju genomfördes genom personligt besök, och vid det tillfället med två personer i ledande ställning inom trossamfundet. Sex intervjuer genomfördes som digitala möten och två intervjuer genomfördes genom telefonsamtal. Trots att intervjuguiden endast innehöll några få frågor (se bilaga 1) varade alla intervjuer förutom en mellan en och en och en halv timme. Intervjupersonerna hade informerats om förstudien innan vi tog kontakt av personal vid SST och var angelägna om att svara utförligt på alla frågor. Alla intervjupersoner visade förståelse för förstudien vilket gjorde att intervjuerna kunde genomföras på ett bra sätt. En intervjuperson uttryckte dock stark irritation över den konfliktfyllda diskussionen i media och akademi och menade att misstänksamheten mot utländsk finansiering av trossamfund är obefogad och orättvis och uttryck för fientlighet mot religiösa minoriteter i det svenska samhället.

Resultat

Trossamfund är transnationella

Som vi pekade på inledningsvis är en religion och därmed en viss religiös tillhörighet inte bunden till en viss nation. Följaktligen ingår trossamfund som är verksamma i det svenska samhället i transnationella organisationer eller nätverk. För några trossamfund är den religiösa och /eller administrativa ledningen belägen utanför Sverige. Ett tydligt exempel är förstås Katolska kyrkan som är världsvid samtidigt som den har sitt centrum i Vatikanen. Trossamfundet, liksom många andra stora organisationer, är alltså uttryck för att civilsamhällets organisationer är transnationella eftersom den ideologi eller bekännelse de företräder inte begränsas av nationsgränser. Men det hindrar förstås inte att deras organisationer och den verksamhet de bedriver måste agera inom ramen för en lands institutionella ordning och i enlighet med dess rättsordning.

Att trossamfundet ingår i transnationella organisationer eller nätverk bekräftas också i intervjuerna. Alla intervjupersoner talade om att det trossamfund de var verksamma inom hade transnationella relationer och utbyten. För några av dem innebar det att de ingick i transnationella organisationer medan det för andra innebar att den religiösa och/eller administrativa ledningen var belägen i ett annat land.

För några av trossamfunden kom denna transnationella karaktär också till uttryck i det att många av deras medlemmar är första eller andra generationens migranter. Därför präglas dessa trossamfund av traditioner och kulturella mönster som formats i ett annat land och i en annan kultur och som människor har tagit med sig när de har invandrat till Sverige. I ett par intervjuer framkom att en sådan tradition är att församlingen till viss del finansieras av direkta gåvor från medlemmarna och inte bara genom medlemsavgifter som kan bokföras och tas upp som intäkter i årsredovisningen.

Trossamfunden tar emot utländsk finansiering

Med ett undantag svarade alla intervjupersonerna att deras trossamfund tar emot utländsk finansiering. Det är alltså inte på det viset att endast trossamfund som etablerats i det svenska samhället genom migration tar emot utländsk finansiering. Även frikyrkor som har en lång historia i det svenska samhället tar emot utländsk finansiering. Skälet till att trossamfunden får bidrag eller gåvor från utländska givare är att de alla ingår i transnationella nätverk som inom sig fördelar resurser och att systerkyrkor eller församlingar i andra länder, men inom samma religion eller konfession, bidrar finansiellt. Det kan röra sig om resurser för att bedriva verksamhet, bidra med en viss del av lön till anställda, bygga eller köpa in byggnader eller etablera nya församlingar.

Ett av trossamfunden fick bidrag från en annan stat, men för de övriga var det resurser som kom till trossamfundet genom att avgifter eller donationer fördelades mellan olika länder men inom en och samma religion eller konfession. En intervjuperson var mycket angelägen om att peka på att trossamfundet inte fick finansiering från någon annan stat. Några intervjupersoner nämnde också att församlingar i Sverige ibland tar emot gåvor från privatpersoner som lever kvar i ursprungslandet (se Ydremark 2021 om migration och transnationella nätverk). I de fallen var det fråga om släktingar eller familjemedlemmar.

För intervjupersonerna var det alltså naturligt att trossamfunden tar emot bidrag och gåvor från givare i andra länder eftersom de ingår i en och samma religion eller konfession. Att stödja en församling i Sverige kan vara uttryck för att ge bidrag till människor som lever i diaspora, hjälpa dem som migrerat till Sverige, men det kan också vara en form av mission. Alla intervjupersoner var också angelägna att framhålla att alla bidrag som de tagit emot från utländska givare är angivna i årsredovisningen. De hänvisade därför till trossamfundets ekonomiska redovisningar som är offentliga och gjorda av revisorer för att visa att de har redovisat den utländska finansiering de har tagit emot. Några intervjupersoner talade om att det är problematiskt att ta emot bidrag från utländska givare eftersom bankerna stoppar överföringar av pengar om det finns misstanke om oegentligheter eller stöd till extremism.

En av intervjupersonerna talade om den mediala uppmärksamhet och offentliga debatt som en ombyggnation som finansierats av utländska givare hade givit upphov till för att ytterligare betona att alla utländska bidrag redovisas, och diskuteras, öppet. Just i det fallet framkom också att den utländska finansieringen inte hade tillfallit trossamfundet utan den entreprenör

som hade ansvar för ombyggnaden. Det aktualiserar att utländsk finansiering av trossamfund inte nödvändigtvis går att spåra i trossamfundens årsredovisningar.

Det kan förekomma utländsk finansiering av enskilda församlingar

Med ett undantag menar intervjupersonerna alltså att på nationell nivå tar trossamfunden mot utländsk finansiering, men att det sker öppet och redovisas i vederbörlig ordning. Men när intervjupersonerna fick frågan om enskilda församlingar inom trossamfundet tar emot utländsk finansiering svarade de inte lika tydligt. Några av dem gav exempel på att enskilda församlingar hade fått stöd från utländska givare, men framför allt sa de att det kan vara så att församlingar tar emot utländsk finansiering men att på nationella nivå känner man i så fall inte till det. Det tycks alltså vara så att inom trossamfundet saknas kunskap om huruvida församlingar tar emot utländsk finansiering. Det betyder att det kan vara så att enskilda församlingar tar emot utländsk finansiering som är avsedd för verksamhet, byggnader och personal utan att det redovisas av trossamfundet på nationell nivå. Annorlunda uttryckt kan det finnas ett mörkertal av utländsk finansiering på församlingsnivå. Eftersom det framför allt är årsredovisningar från mindre församlingar som är av otillräcklig kvalitet kan det vara så att det saknas kunskap om utländsk finansiering av församlingar.

Flera intervjupersoner var inte särskilt angelägna att tala om det kan förekomma utländsk finansiering av enskilda församlingar. Man sköt gärna frågan ifrån sig genom att säga att de inte visste, ”men att det förstås kan förekomma”. Det är förstås inte möjligt att avgöra om detta sätt att svara kommer sig av att intervjupersonerna faktiskt inte vet eftersom församlingarna är självständiga eller om frågans kontroversiella karaktär gjorde att de helst sköt frågan ifrån sig genom att lämna den obesvarad.

Trossamfunden är tveksamma till villkorad utländsk finansiering

Intervjupersonerna ombads att ge sin syn på att trossamfund tar emot utländsk finansiering. Eftersom trossamfunden med ett undantag tar emot utländsk finansiering var intervjupersonerna i princip positiva till utländsk finansiering, men de var angelägna om att betona att den i så fall måste ges villkorslöst. Utländsk finansiering som ges med specifika villkor menade intervjupersonerna var tveksamt eftersom det skulle innebära att utländska bidragsgivare skulle styra trossamfunden och deras församlingar.

I förstone framstår intervjupersonernas sätt att resonera om utländsk finansiering klart och rimligt. Men vid närmare eftertanke är utländsk finansiering som inte är förknippad med villkor vare sig klart eller rimligt. Om en församling tar emot utländsk finansiering för att köpa eller bygga en byggnad för gudstjänst eller andakt eller som bidrag till prästens eller imamens lön är den villkorad. Finansiering ges inte till vad som helst, utan till ett visst ändamål. På ett mer grundläggande plan ges utländsk finansiering till en viss religion eller konfession och skulle trossamfundet eller en församling avvika alltför mycket från vad som uppfattas som den rätta läran är det inte troligt att den utländska finansieringen skulle fortsätta.

Trots att intervjupersonerna ombads att fördjupa sin syn på vad som är villkorade bidrag blev det inte klart var de drog gränsen. De höll förstås med om att utländsk finansiering kan vara för specifika ändamål och självklart var det så att trossamfundet och församlingarna måste vara trogna bekännelsen eller traditionen, men de vidhöll ändå att utländsk finansiering inte bör förknippas med villkor. En möjlig tolkning är att de var angelägna om att visa att de tar avstånd från bidrag som stödjer eller uppmanar till extrema eller sekteristiska uppfattningar och verksamheter. I så fall kan det vara så att intervjupersonerna är angelägna om att svara så att de visar att de tar avstånd från sådan utländsk finansiering som bidrar till våldsbejakande extremism och ökad segregation. En av intervjupersonerna sa uttryckligen att det finns problem med utländsk finansiering om den stödjer icke-demokratiska och våldsbejakande tendenser. Oavsett hur intervjupersonernas svar bör tolkas finns det goda skäl att precisera vad som avses med villkor när det gäller såväl utländsk som inhemsk finansiering. Finansiering som ges för ett visst ändamål eller för att stödja en viss religion eller konfession kan inte vara helt villkorslös, så vad menar vi då med villkor?

Trossamfundet är positiva till icke villkorad utländsk finansiering

Eftersom intervjupersonerna var positiva till utländsk finansiering i allmänhet var de också öppna för att deras trossamfund tar emot utländsk finansiering, men endast om den inte är förknippad med villkor. Men även när det gällde deras eget trossamfund var det svårt för dem att problematisera vad de menade med villkor. Det var förstås självklart att om de skulle ta emot utländsk finansiering så skulle den vara för ett specifikt syfte, som en byggnad eller verksamhet, samtidigt vidhöll de att de inte kunde tänka sig att ta emot utländsk finansiering som var förknippad med villkor.

Även när de resonerade om utländsk finansiering av deras eget trossamfund är det möjligt att tolka deras svar som att de ville visa att de tar avstånd från bidrag till extremism eller segregation. Oavsett hur deras svar bör tolkas så finns det goda skäl att fördjupa och precisera vad som menas med villkorad finansiering. Trossamfundet, liksom den svenska staten, bör ha en uppfattning om vilka villkor som är berättigade och rimliga och vilka villkor som trossamfundet bör ta avstånd ifrån.

Några trossamfund bidrar med finansiering till församlingar i andra länder

I några fall påpekade intervjupersonerna att trossamfundet eller församlingar i Sverige bidrog med finansiering till församlingar i andra länder, särskilt om de har mindre resurser. Jämfört med församlingar i andra länder kan församlingar i Sverige ofta verka under bättre villkor och i vissa fall har medlemmarna i Sverige större inkomster än medlemmarna i ursprungslandet. I dessa fall var det naturligt för trossamfundet och dess medlemmar att stödja församlingar i ursprungslandet. I några fall var trossamfundet innefattat i en transnationell struktur där resurser omfördelades mellan länder vilket medförde att trossamfundet bidrog till att finansiera den del av den organisatoriska strukturen som var belägen i ett annat land. I något annat fall rörde det sig om informella gåvor från individer eller grupper i Sverige till en församling i ursprungslandet.

Detta är också en form av utländsk finansiering, om än omvänd eftersom det svenska trossamfundet är givare istället för att vara mottagare. Så har t.ex. etablerade svenska trossamfund sedan länge bedrivit mission i andra länder genom att stödja församlingar. Att de svenska trossamfundena både är givare och mottagare av utländsk finansiering är återigen ett uttryck för religionens transnationella karaktär och att trossamfundena även verkar utanför nationsgränser. Om utländsk finansiering bör studeras eftersom den kan stödja eller leda till religiös extremism torde även den finansiering som de svenska trossamfundena bidrar med till församlingar och organisationer i andra länder vara intressant. Även den utländska finansiering som svenska trossamfund bidrar med kan ju stödja extrema miljöer och grupper.

Den organiserade religionens ställning i det samtida svenska samhället

Utländsk finansiering behöver inte endast vara ett naturligt uttryck för trossamfundens transnationella karaktär. Sådan finansiering kan också vara uttryck för att trossamfund och religiösa organisationer uppfattar att de är avvikande i det sekulära svenska samhället, att de är hänvisade till knappa resurser och att de därför behöver stöd från utländska bidragsgivare. För de trossamfund som etablerats genom migration och kan uppfattas vara nya inslag i det svenska samhället kan utländsk finansiering vara ett välbehövligt tillskott eftersom de annars är beroende av statliga stöd vilket kräver kontroll och avgifter från medlemmar som ofta inte är resursstarka. Framför allt är frågan om utländsk finansiering kopplad till hur man inom trossamfundena uppfattar den organiserade religionens ställning i det svenska samhället, inte minst eftersom det finns en oro för att sådan finansiering kan bidra till extremism och segregation och att trossamfundena därför uppfattar sig misstänkliggjorda.

Intervjupersonerna beskrev den organiserade religionens ställning i det svenska samhället på olika sätt. De som företrädde trossamfund med en längre historia och som inte etablerats som en följd av migration menade att de var väl förankrade i det svenska samhället men att den organiserade religionen alltmer framstod som avvikande i det sekulariserade samhället. En av intervjupersonerna som företrädde ett av de sedan länge etablerade trossamfundena menade att det finns en skillnad mellan "gammelsamfundena" och de nyetablerade samfundena. Den senare gruppen hade genom krav om redovisning fostrats in i en bidragskultur på ett sätt som de äldre trossamfundena inte har behövt förhålla sig till. Eftersom intervjupersonen antog att alla trossamfund med tiden kommer att infogas i denna bidragskultur menade den att detta är en fördel för de mer nyetablerade trossamfundena.

Några intervjupersoner som företrädde trossamfund som etablerats till följd av migration menade att den organiserade religionen är ifrågasatt och misstänkliggjord i det samtida svenska samhället. Särskilt när personer både har utländsk bakgrund och är religiösa behandlas de som avvikande och som latenta risker. En av dem menade att det svenska samhället var alltför konformt för att rymma främmande kulturer och religioner. Av det skälet menade den personen att stöd från utländska bidragsgivare är viktigt, både för att bidra med resurser och för att visa att det som är avvikande i det svenska samhället är normalt i andra samhällen. På det viset gör religionens transnationella karaktär det lättare för trossamfundena att verka i det sekulära svenska samhället.

Undersökning om utländsk finansiering skapar misstro mot och distans till den svenska staten och samhället

De frågor om utländsk finansiering som ställdes i intervjuerna gjorde att flera intervjupersoner reagerade och en av dem mycket starkt. Dessa reaktioner kom sig av att studier av utländsk finansiering av trossamfund aktualiserar och riskerar att bli en del av den konfliktfyllda diskussionen om huruvida (oftast muslimska) trossamfund är latent risker för det svenska samhället eller om de snarare är offer för främlingsfientlighet och rasism. Eftersom motivet till att undersöka utländsk finansiering av trossamfund är att den kan bidra till extremism och segregation finns det skäl att kommentera intervjupersonernas reaktioner.

Flera av intervjupersonerna gav uttryck för att frågorna om utländsk finansiering gjorde att de ännu en gång kände sig utpekade och misstänkliggjorda. Även om intervjun genomfördes i god ton och intervjupersonerna vinnlade sig om att svara uttömmande på frågorna så var det uppenbart att frågorna gjorde att de kände sig än mer distanserade från det svenska samhället. Flera av dem talade med eftertryck om att banker misstrodde trossamfunden, att media skildrade dem som potentiella risker och att det politiska samtalet om vilka som hör hemma i det svenska samhället har hårdnat. Att undersöka utländsk finansiering kan vara ett sätt att spåra utländskt inflytande på svenska trossamfund för att på så sätt peka på risker för extremism och segregering. Men en sådan undersökning kan också leda till extremism och segregering eftersom den skapar misstro och distans till den svenska staten och det svenska samhället.

4. Diskussion och avslutande kommentarer

Den förstudie som här avrapporteras syftar till att ta reda på förekomsten av utländsk finansiering av verksamhet i svenska bidragsberättigade trossamfund. Med hjälp av en dokumentstudie och en intervjustudie har vi strävat efter att få så bred och djup kunskap som möjligt om finansieringen av trossamfundens verksamheter. Studien har innefattat 35 trossamfund som har analyserats, genom intervjuer av företrädare och/eller genom granskning av årsredovisningar och ansökningsblanketter.

Det tydligaste resultatet av granskningen av församlingars årsredovisningar och ansökningsblanketter för organisationsbidrag samt intervjuer av företrädare för trossamfunden var att trossamfunden i viss utsträckning tar emot utländsk finansiering. Detta resultat ligger i linje med den tidigare undersökningen som gjordes inom ramen för översynen av statens stöd till trossamfund som visade att församlingar tar emot utländsk finansiering, men att den har en marginell betydelse för trossamfundens resurser (SOU 2018:18).

Dokumentstudien innefattade en granskning av närmare 300 årsredovisningar för församlingar i 32 olika trossamfund. På församlingsnivå verkar utländsk finansiering snarare vara ett undantag än en regel. Men, mot bakgrund av de framkomna brister i årsredovisningarnas kvalitet så kan vi inte visa på något entydigt resultat och kan därför inte dra några egentliga slutsatser om omfattning eller struktur av utländsk finansiering av församlingarna. Vid intervjuerna med företrädare för trossamfunden framkom att de antar att församlingarna tar emot utländsk finansiering, men att de inte vet om så verkligen är fallet. Sammantaget visar intervjustudien och dokumentstudien därför att omfattningen av utländsk finansiering av församlingar är oklar. Vi kan visa att sådan finansiering förekommer för ett fåtal församlingar, dock till begränsad omfattning.

Dokumentstudien leder ofrånkomligen till frågor om orsaken till att kvalitén av det material som skickats in till SST varit så bristfällig under så många år. En möjlig förklaring kan vara att mindre församlingar har gjort så gott de har kunnat, men att de inte har haft tillräckliga resurser för att ta in professionell hjälp med räkenskaperna. Det kan förstås även finnas andra skäl men utifrån de granskade årsredovisningarna är det helt enkelt inte möjligt att avgöra. Att SST inte har kunnat tvinga församlingarna att skicka in årsredovisningar av tillräckligt god kvalitet tyder på att SST inte har uppfattat att det är myndighetens främsta uppgift. Av intervjuerna framgick att det råder en god och tämligen förtroendefull relation mellan SST och flera av trossamfunden. SST kan därmed snarare antas fungera som ett stöd till trossamfunden än som en myndighet som utövar kontroll över dem.

Företrädare för trossamfunden understryker dock i intervjuerna att den finansiering som kommer till trossamfunden från utländska givare är offentlig eftersom den redovisas i årsredovisningarna och har debatterats medialt. De menar därför att det inte är kontroversiellt att ta emot bidrag från utlandet eftersom det sker öppet med samhällets insyn. Trossamfundens företrädare ställer sig positiva till att ta emot bidrag från utlandet om de inte är villkorade, men är negativa till utländska bidrag som för förknippade med villkor. Att de är

avvisande till villkorade bidrag menar vi är något som bör studeras mer ingående, då bidrag generellt brukar förknippas med någon form av motprestation eller villkor. En del företrädare sa att deras trossamfund bidrar till församlingar i andra länder vilket de menade var naturligt eftersom trossamfundet är transnationella.

Vi kan således konstatera att bidrag från utlandet till trossamfundet förekommer och redovisas men att förekomsten och omfattningen av utländska bidrag till församlingar är okänt, givet de bristfälliga underlag som skickats in till SST och som vi har granskat. För denna studie har vi använt öppna källor och intervjuer med representanter från trossamfund för att få svar på våra frågor om utländsk finansiering. Givet vårt resultat om förekomsten av utländsk finansiering på församlingsnivå så är vår rekommendation för framtida studier att se över andra möjligheter till ekonomisk redovisning för att få svar på i vilken grad församlingars finansiering består av utländska bidrag och gåvor.

Ytterst motiveras denna förstudie av utländsk finansiering, liksom den kommande utredningen, av ambitionen att motverka extremism och segregation i religiösa miljöer. Som framkom i intervjuerna kan en förstudie som denna paradoxalt nog bidra till just detta eftersom den riskerar att bekräfta den misstänksamhet som vissa trossamfund uppfattar att de är utsatta för när de antas rymma extremistiska miljöer och bidra till segregation. Att man inom ett trossamfund uppfattar att det finns sådana misstankar ökar avståndstagande från och minskar tillit till det svenska samhället. För att undvika att bidra till den extremism som den kommande utredningen syftar till att stävja kan det finnas skäl att vända på frågeställningen. I stället för att ta sin utgångspunkt i utländsk finansiering, som givet religionens transnationella karaktär är förväntad, kan det vara produktivt att undersöka hur sådana miljöer som rymmer extremism och bidrar till segregation finansieras. Om omfattningen av utländsk finansiering är större eller tar sig särskilda uttryck i sådana miljöer kan det finnas skäl att anta att utländsk finansiering har en negativ påverkan på trossamfund i Sverige.

Som vi påmint om vid flera tillfällen är det material som ingår i dokumentstudien skevt i så måtto att det främst kommer från trossamfund som etablerats under senare delen av 1900-talet i samband med migration till Sverige. Det ger ett olyckligt intryck av att det endast eller särskilt är sådana religiösa miljöer som är aktuella att studera för att spåra extremism och segregation. Det finns därför skäl att påminna om att utländsk finansiering även kommer till samfund som inte återfinns i det material som ingår i förstudien och att även sådan finansiering kan syfta till att stödja sekterism samt extrema moraliska eller politiska positioner.

Till sist berör de frågor som aktualiseras av förstudien religionsfrihet och civilsamhällets ställning gentemot staten. Det är naturligtvis för stora och komplexa teman för att de på ett uttömmande sätt kan diskuteras inom ramen för denna rapport. Samtidigt vore det konstigt att helt bortse från det faktum att människors och församlingars religiösa bekännelse och tradition inte nödvändigtvis är i enlighet med de ideal och normer som vid ett visst tillfälle präglar ett samhälle. Det är till exempel inte självklart att en religiös miljö är demokratisk och utmärks av egalitära ideal. Men så länge människor agerar inom ramen för rättsordningen

kräver religionsfriheten att religiösa praktiker och auktoriteter tillåts komma i konflikt med rådande normer.

I det svenska samhället har ideella organisationer ingen specifik rättslig definition, det är inte heller nödvändigt att ansöka hos någon myndighet för att få bilda en ideell organisation. I den meningen är civilsamhällets organisationer inte rättsligt reglerade (SOU 2016:13). Eftersom det inte finns någon förteckning över ideella organisationer går det inte med säkerhet veta hur många ideella organisationer det finns i Sverige. Skälet till denna ordning är att man har velat värna om civilsamhällets oberoende gentemot staten. Att civilsamhällets organisationer inte är rättsligt reglerade ger civilsamhället en friare position eftersom dess organisationer är svårare att kontrollera vilket ökar deras möjligheter att kritisera och påverka staten. Men det betyder också att de är svårare att kontrollera för att utkräva ansvar av dem. Det vore enklare att kunna kontrollera utländsk finansiering av civilsamhällets organisationer om de regleras på ett sätt så att en huvudman eller styrelse kan avkrävas ansvarighet. Priset är dock att friheten för medborgarnas organisationer minskar vilket kan leda till ett mindre vitalt civilsamhälle och att politiska processer som är nödvändiga för en fungerande demokrati inskränks.

Litteratur

- Ackfeldt, Anders m.fl. (2017). *Undermålig forskning i svensk myndighetsrapport*. <https://religionsvetenskapligakommentarer.blogspot.com/2017/03/debatt-undermalig-forskning-i-svensk.html>
- Carlbom, Aje. (2018). *Islamisk aktivism i en mångkulturell kontext - ideologisk kontinuitet eller förändring?*
- von Essen, Johan (2019). Illusive Religion in the Public Sphere – the debate on confessional independent schools in Swedish society. I Lövheim, Mia & Stenmark, Mikael (Red.), *A Constructive Critique of Religion: Encounters between Christianity, Islam and Non-religion in Secular Societies*. London: Bloomsbury.
- Göndör, Eli, & Mattsson, Christer. (2017). *Vi är rädda för MSB:s rapport*. <https://www.svt.se/opinion/eli-gonder-och-christer-mattsson-om-msb>
- Kaldor, Mary (2003). The idea of global civil society. *International Affairs*, (79), 3, 583–593.
- Keane, John (2003). *Global Civil Society?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Ku2022/01337. *Uppdrag till Myndigheten för stöd till trossamfund om förstudie inför en kommande utredning om utländsk finansiering av trossamfund*. Stockholm: Regeringen.
- Lundgren, Linnea (2021). *A Risk or a Resource? A Study of the Swedish State's Shifting Perception and Handling of Minority Religious Communities between 1952-2019*. Diss. Stockholm: Ersta Sköndal Bräcke högskola.
- Norell, Magnus, Carlbohm, Aje, & Durrani, Pierre. (2017). *Muslimska brödrskapet i Sverige*.
- Ranstorp, Magnus, & Ahlerup, Linda. (2022). *Salafism och salafistisk jihadism 2.0. Påverkan mot och utmaningar för det svenska demokratiska samhället. Försvarshögskolan*.
- SOU 2016:13 *Palett för ett stärkt civilsamhälle*. Stockholm
- SOU 2018:18 *Statens stöd till trossamfund i ett mångreligiöst Sverige*. Stockholm.
- Ydremark, Therese (2022). *Efter flykten: En studie av civilsamhällets betydelser för deltagande och tillhörighet efter påtvingad migration*. Diss. Stockholm: Marie Cederschiöld högskola.

Bilaga 1

Intervjuguide

- Generellt sett: hur ser era relationer ut till institutioner i utlandet?
- Är ni en del av transnationell organisationsstruktur eller har ni samarbetsorganisationer i utlandet?
- Förekommer det att ert trossamfund får ekonomiskt stöd eller gåvor från institutioner eller personer utanför Sverige?
  - Om ja: vad får ni stöd för? Bygge av lokaler, verksamhet, religiösa funktionärer, religiös litteratur, etc? Gäller det nationellt eller lokalt?
  - Om nej: varför inte? har ni avsiktligt avstått eller finns inget stöd att få?
- Förekommer det att församlingar inom ert trossamfund ni får ekonomiskt stöd eller gåvor från institutioner eller personer utanför Sverige?
- Ser du/ni någon problematik kring utländsk finansiering av trossamfund och deras församlingar?
- Hur ser ni på den organiserade religionens ställning i det samtida svenska samhället?